

CE SE ȘTIE DESPRE BISERICA SF. TREIME-BEȘTELEI DIN PITEȘTI

Arh. R. VOINAROSCHI

Unul din cele mai vechi monumente din orașul Pitești, fiind al treilea¹ după biserica Greci (1564) și biserica Sf. Gheorghe (1656), biserica Sf. Treime-Beștelei a suferit modificări substanțiale în înfațișarea ei actuală; nu a putut profita, se pare, pînă în prezent de aprecierea unui număr mai larg de specialiști, vizitatori etc.

Se află în prezent pe strada Primăverii, în centrul orașului Pitești² (fig. 1).

Ctitorul construcției, Ianache Vistierul, a fost judecat și condamnat datorită faptului că, între anii 1678—1684, profitînd de surghiunul mitropolitului Varlaam al Ungro-Vlahiei a folosit materialul pe care acesta din urmă îl strînsese pentru a-și ridica propria ctitorie.

Luînd ca îndreptar „Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia” de N. Ghika-Budești, veacul XVII, putem încadra biserica în grupa a 20-a, adică biserici cu abside laterale, plan

¹ Radu Crețeanu, „BMI”, anul XXXIX, nr. 3, 1970, p. 68.

² Radu Crețeanu, *Date privind monumentele vechi din Pitești și punerea lor în valoare în cadrul acțiunii de sistematizare a orașului*, „BMI”, anul XXXIX, nr. 3, 1970, din Arh. Statului, București; *Condica mănăstirii Trivalea*, f. 135, citat de arhim. Gr. Urișescu; *Schitul Trivale*, în „Mitropolia Olteniei”, XVII, 1965, nr. 3—4, p. 186—187.

în treflă și clopotniță pe pronaos. De dimensiuni medii, biserica în forma inițială avea 17,20 m lungime și 9,30 m lățime maximă în dreptul absidelor (fig. 2). Turnul-clopotniță de pe pronaos, executat din lemn și învelit cu tablă, reproduce, se pare, ca proporții, pe cel original, din zidărie, prăbușit cu ocazia cutremurului din anul 1838 (fig. 3).

Actualul plan cît și fațadele sînt rodul modificărilor survenite în timpul arhimandritului Policarp³ care, adăugînd un nou pronaos și un pridvoraș închis, a alungit planul cu încă 7,90 m (fig. 2).

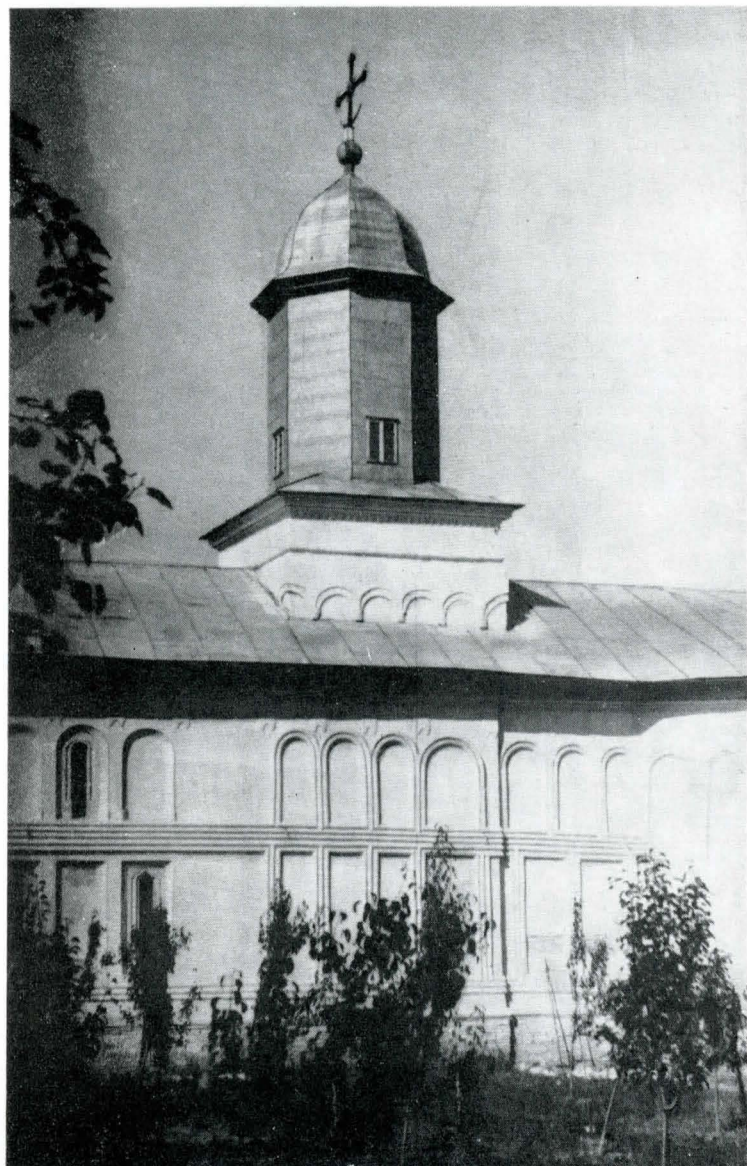
Suita modificărilor se continuă cu desființarea zidului original dintre naos și pronaos, supraînălțarea zidurilor bisericii cu cca 1 m, lărgirea ferestrelor și mutarea ancadramentelor originare la noul pronaos cu montarea lor pe două nivele. Un singur ancadrament (fig. 4) din cele șapte se află încăstrat în zidăria bisericii originare și anume pe fațada de nord, la fereastra proscomidiei, dar și acesta nu a fost inițial amplasat în acest loc, deoarece în urma cercetărilor pe monument

³ Radu Crețeanu, *Date privind monumentele vechi din Pitești și punerea lor în valoare în cadrul acțiunii de sistematizare a orașului* în „BMI”, anul XXXIX, nr. 3, 1970, după Marele Dicționar Geografic al României, vol. I, București, 1898, p. 396.

Fig. 1. Biserica Sf. Treime-Beștelei, fațada vest.

Fig. 3. Turnul-clopotniță.

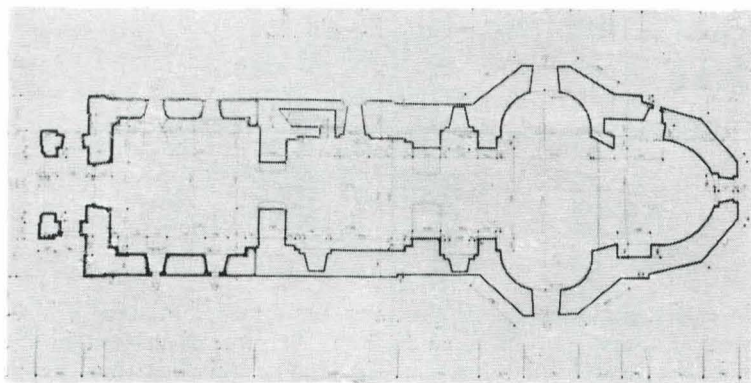

Fig. 2. Plan biserică — situația existentă.

Fig. 4. Ancadramentul ferestrei proscomidiei.

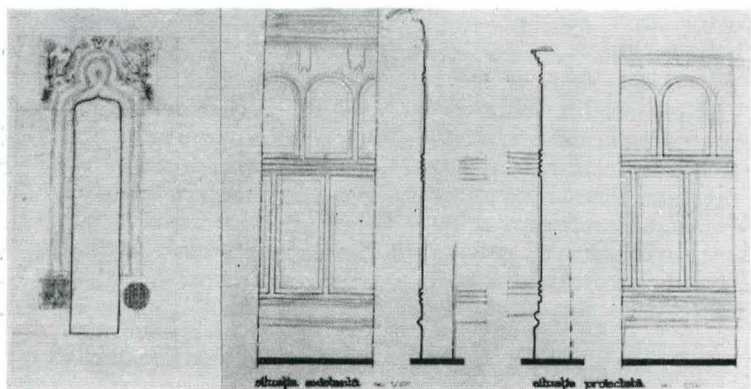
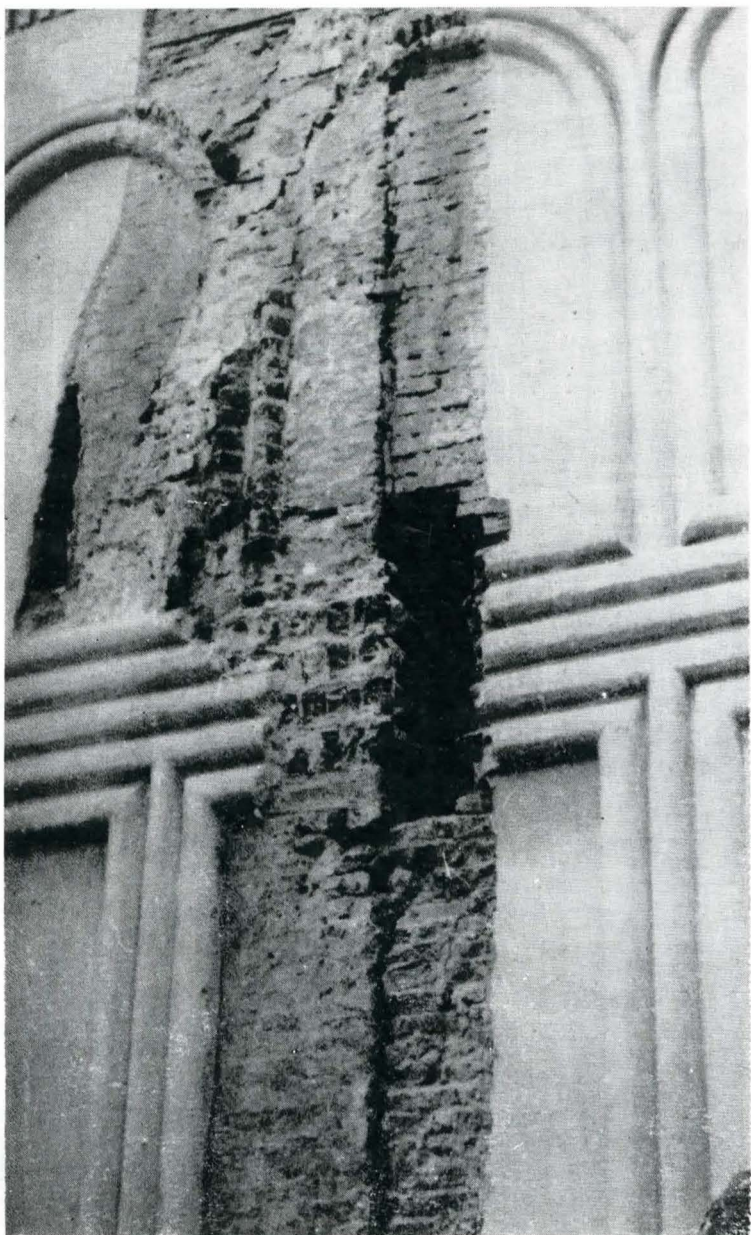

Fig. 6—7. Sondaj vertical.

au apărut urme de intervenție ulterioară, supralărgirea lăcașului prin spargerea cărămizii și chiar a ciubucelor. Inițial, proscomidia avea un gol de fereastră mai mic, probabil tot cu ancadrament de piatră, poate nesculpat, iar odată cu mărirea golurilor s-a intervenit și aici printr-o mărire proporțională. Biserica prezintă o zidărie îngrijită și în câmpul creat de ciubucele care formează două registre de oglinzi intercalate. Ciubucele rotunjite încadrează, la partea inferioară, panouri dreptunghiulare ceva mai mari decât cele de sus care au partea superioară în formă semicirculară. Cu toate acestea, ciubucele orizontale au o deviere substanțială față de Wagriss, ceea ce pune un semn de întrebare asupra îndemânării zidarilor. În prezent, multe din ciubucele originare de cărămidă au fost retezate și refăcute din tencuială după o linie mai apropiată de orizontală (fig. 5).

Sondajul practicat pe verticală, în punctul de contact între biserica inițială și pronaosul adăugat în 1862, scoate la iveală profilatura originară pornind de la soclu, ciubuce, oglinzi și terminând cu cornișa care inițial era din trei rînduri de cărămidă, așezată în zimți (fig. 6, 7).

Zidul de vest al bisericii de origine este în prezent străpuns de un gol în formă de treflă care a distrus o bună parte din fațada principală, lăsând totuși suficiente elemente pentru ca aceasta să poată fi reconstituită întocmai.

Pragul de piatră al actualului pronaos s-a dovedit a fi fost la origine partea superioară a portalului de intrare în biserică, bogat ornamentat cu motive florale de o rară delicatețe (fig. 8).

Fig. 5. Decalarea ciubucelor față de urmele originare.

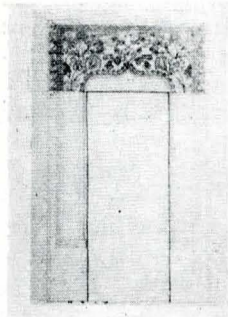

Fig. 8. Portal intrare.

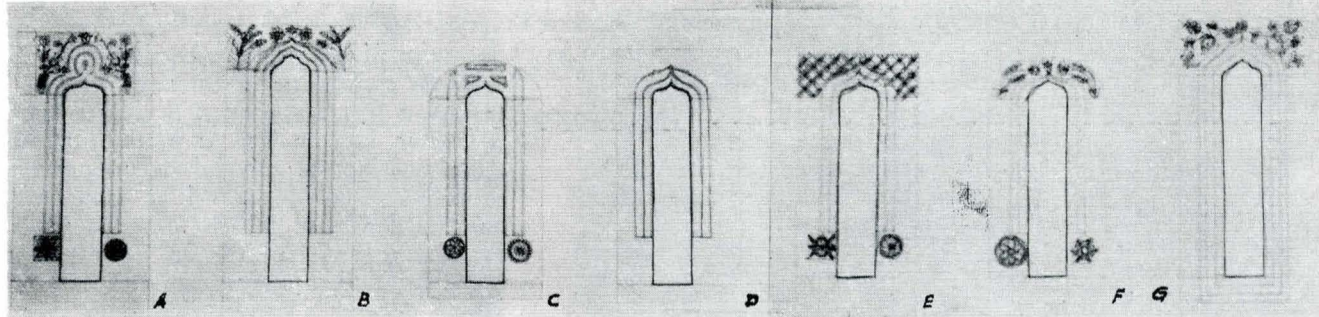

Fig. 9 (A.B.C.D.E.F.G.). Ancadrame ferestre.

În legătură cu motivele sculptate ale ancadramentelor se poate presupune că pictorii au folosit ca model de inspirație pe cele ale *bisericii din Golești* (1646), destul de asemănătoare. Ancadramele au o deschidere a golului de 26 cm pe orizontală, variind între 1,30 (cinci piese) și 1,50 (două piese) pe verticală. Cele șapte ancadrame cât și portalul intrării sînt tratate diferit reproducînd în piatră, multe dintre ele, motive caracteristice lemnului: chenarul portalului (fig. 8) și rozetele inferioare ale ferestrelor (fig. 9 A, C, E, F). Unul dintre ancadrame (fig. 9 C) prezintă influențe din arhitectura din zona nord-estică a țării noastre (Moldova), însă cu forme bastarde, neînțelese, plate. Rozetele pot fi și o prelucrare a motivelor întîlnite la *mănăstirile Dragomirna și Stelea*, fiind totuși caracteristice și pentru Țara Românească.

Se poate presupune că unul dintre ancadrame (fig. 9 D) este de dată mai recentă sau poate executat în „criza

de timp“, deoarece este complet lipsit de motive florale, fiind doar o interpretare stilizată a celorlalte.

Accesul la turnul-clopotniță se face printr-o scară în interiorul zidului de nord al bisericii care în prezent este deviată de la traseul inițial.

La cota +3,00 m pe zidul de nord al pronaosului bisericii de origine (fig. 10), cu acces dinspre scara ce duce la turnul-clopotniță, se află un gol, în prezent obturat, ce ar fi putut fi inițial accesul spre un cafas. Destul de rar întîlnit (*biserica fostei mănăstiri Strebaia* — 1645; *biserica Domnească din Tîrgoviște* — 1583), cafasul ar fi putut exista și la această biserică, atrăgînd după sine și tratarea zidului despărțitor dintre pronaos și naos cu stîlpi și arce. Este greu de presupus că acest cafas ar fi avut vreo legătură directă, din exterior, cu o clădire anexă (stăreție sau altă construcție) despre a cărei existență nu se știe nimic.

Fig. 10. Golul cafasului.

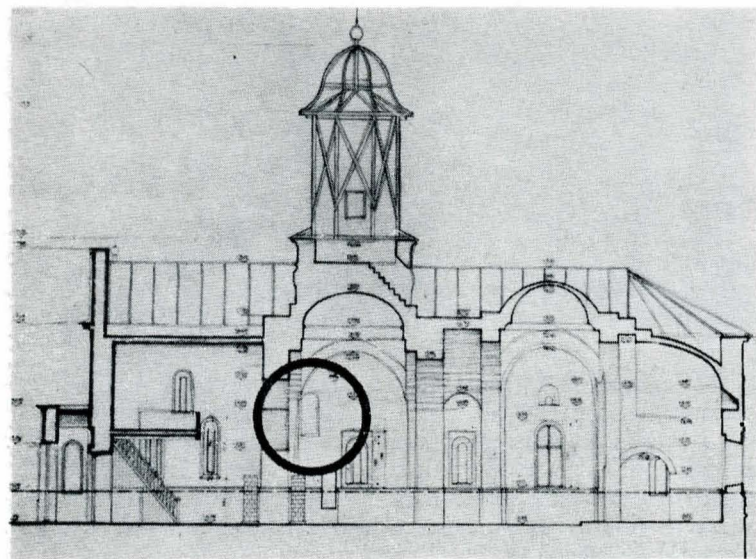

Fig. 12. Plan proiect.

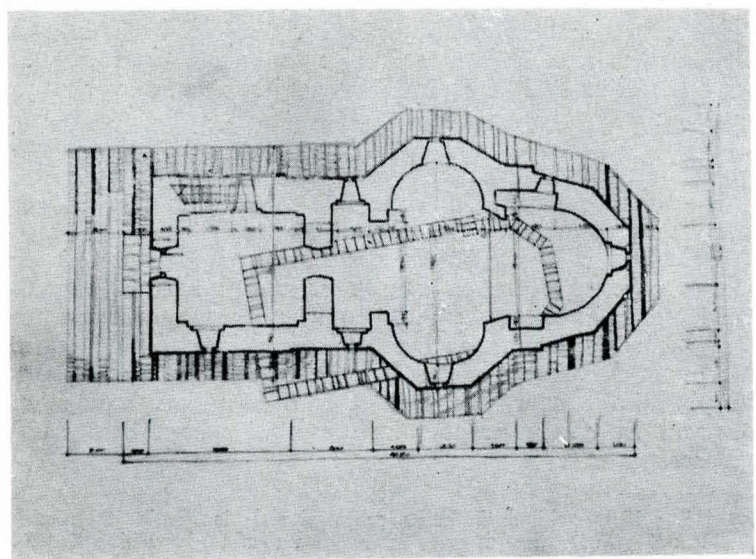

Fig. 11. Secțiune longitudinală.

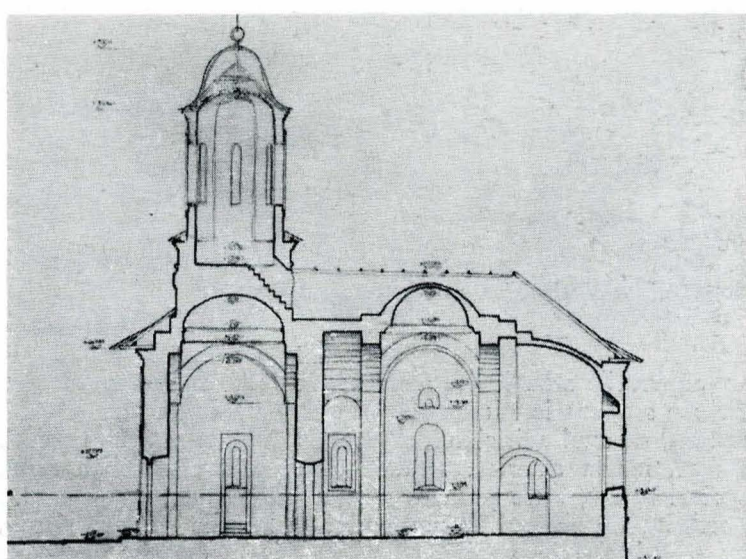
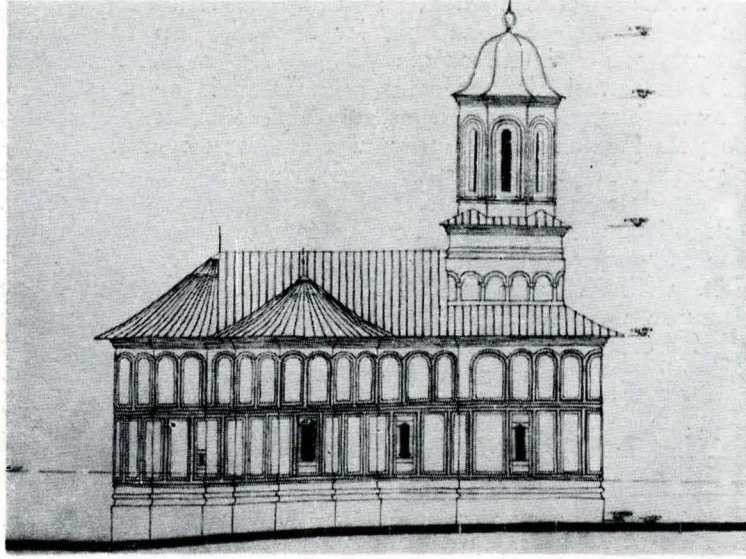

Fig. 13. Fațadă nord proiect.

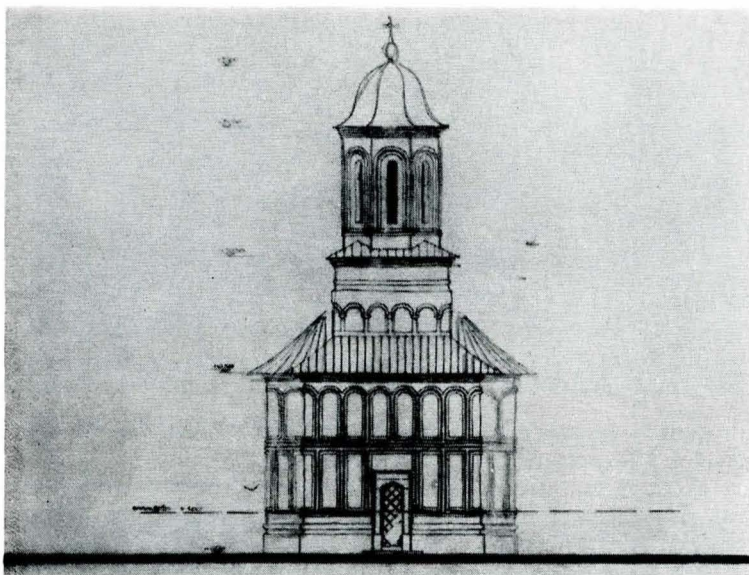
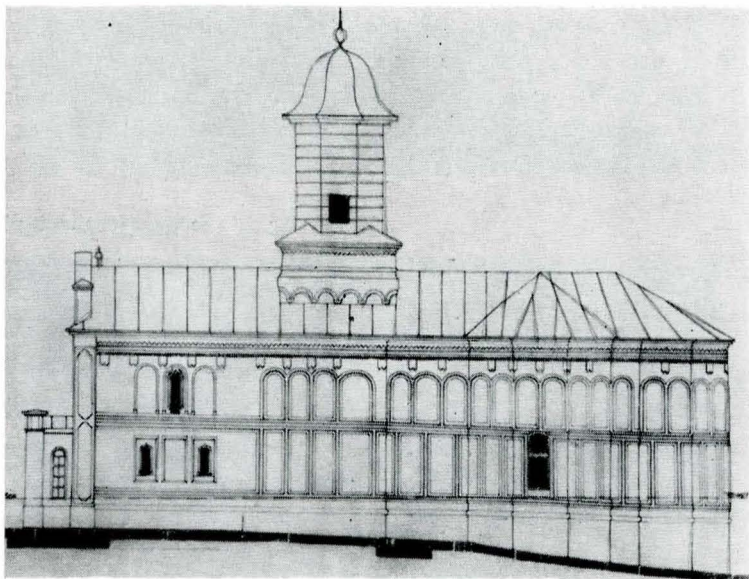

Fig. 14. Fațadă vest proiect.

Fig. 15. Fațadă sud formă existentă.

Săpăturile arheologice efectuate în 1975⁴ în interiorul bisericii: o secțiune longitudinală prin exonartex, pronaos și naos, la nord de axul edificiului, și o secțiune transversală în absida sudică, iar la exterior: sondaje în dreptul absidei altarului, absidei sudice, între pronaos și exonartexul adăugat pe latura nordică și în dreptul exonartexului pe laturile de nord și sud, au scos la iveală vestigiile unei biserici anterioare. Față de actualul edificiu, axul ei longitudinal are o orientare oarecum diferită, fiind situat puțin mai la sud. Prima biserică avea planul dreptunghiular.

Zidurile vechii biserici, din cărămidă legată cu mortar, au grosimea de cca 0,60 m, iar fundația, din bolovani și mortar, este mai lată cu cca 0,20 m. Au fost descoperite la 0,70 m resturi ale pardoselii din cărămizi dreptunghiulare. Această biserică a fost demolată după o existență probabil nu prea îndelungată. Se presupune că distrugerea ei se datorește unui incendiu (un strat subțire de câțiva cm de cărbune a fost descoperit în interior și în unele părți la exterior). Între nivelurile de construcție ale celor două biserici, diferența este în unele părți de mai puțin de 20 cm. Pardoseala inițială a bisericii actuale, din care nu s-au găsit resturi, este deasupra unor straturi de nivelare groase de cca 50 cm de pământ cenușiu, pigmentat cu moloz (în naos), sau de pământ cu mult moloz (în pronaos) și a unui strat subțire de nisip, la o adâncime de cca 0,40 m sub actuala pardoseală de piatră, din secolul al XIX-lea, aflată deasupra unui strat gros de nivelare cu mult moloz.

⁴ Săpăturile au fost efectuate de către Gh. Cantacuzino de la DPCN, în colaborare cu Teodor Mavrodin de la Muzeul județean Argeș.

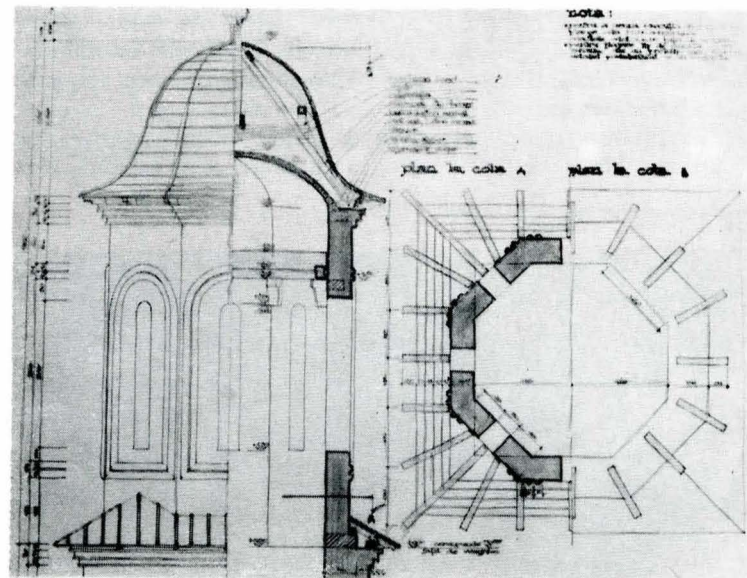
Exonartexul adăugat bisericii în secolul al XIX-lea are nivelul de construcție deasupra unui strat cenușiu cu urme de moloz și cărămidă, gros de aprox. 30 cm, suprapus nivelului de construcție al bisericii actuale. În interiorul exonartexului a fost descoperită o zidărie transversală din bolovani și mortar, lată de 1 m în partea superioară și având fundația mult mai îngustă; nivelul de construcție, relativ apropiat de suprafața, coincide cu cel al exonartexului. Zidăria menționată nu depășește limitele acestui compartiment, nefiind găsită în săpăturile de la exterior. Se poate presupune că ea va fi reprezentat, în intenția inițială a constructorilor, fundația laturii de vest a exonartexului, la care s-a renunțat pe parcursul lucrărilor, pentru a se mări dimensiunile compartimentului⁵.

Valoarea monumentului a atras atenția Direcției patrimoniului cultural național care l-a introdus în planul de restaurare.

Cercetarea monumentului, atât din punct de vedere arhitectural cât și arheologic, a dus la următoarele concluzii în vederea restaurării acestui obiectiv:

— necesitatea coborîrii nivelului de călcare cu 40 cm pentru a reveni la nivelul original (fig. 11);

Fig. 16. Detaliu turle — proiect.

— marcarea în noua pardoseală a conturului bisericii anterioare, descoperită în timpul săpăturilor arheologice (fig. 12);

— desfacerea și remontarea ancadramentelor la locurile lor inițiale, inclusiv cel de la proscomidie care va fi înlocuit cu unul de dimensiuni mai reduse. Golurile ferestrelor vor fi micșorate, evident pentru a se reveni la forma inițială (fig. 13). Portalul de la intrare va fi remontat pe fațada de vest a bisericii, în locul golului treflat care va fi astupat și redecorat cu ciubuce din cărămidă după traseele existente în martori (fig. 14);

— coborîrea cotei cornișei până la nivelul inițial. Firi-dele de la baza pătrată a turlei vor ieși astfel din nou de sub învelitoare, justificându-și rolul decorativ (fig. 13, 14, 15), iar cele trei rânduri de cărămidă așezată în zimți se vor reface integral;

— refacerea șarpantei care, odată cu coborîrea cornișei, va recăpăta silueta ei inițială, mult mai elegantă de altfel;

— refacerea din zidărie a turnului-clopotniță după modelul turnurilor din aceeași epocă și zonă (fig. 16).

Din studiul dezvoltat cu datele rezultate din cercetările efectuate reiese că renunțarea la pronaosul adăugat în anul 1864 este singura soluție pe care o poate adopta o restaurare științifică. Acest pronaos nu prezintă nici un fel de interes din punct de vedere artistic și istoric, lipsit fiind de decorația în piatră a ancadramentelor, el constituind un dezagreabil obstacol în citirea proporțiilor unui monument într-adevăr valoros.

⁵ Din Nota privind săpăturile arheologice de la biserică Sf. Treime din Pitești (1975), din dosarul de restaurare aflat în arhiva DPCN.